

Poruchy vůle a volního jednání

Elis Bartečků, Jana Hořínková

Výstupy z učení

- Student se naučí definovat vůli a volní jednání
- Student se naučí definovat jednotlivé poruchy volního procesu
- Student se naučí definovat jednotlivé poruchy volního jednání
- Student se naučí identifikovat psychiatrické diagnózy, u kterých se vyskytují jednotlivé poruchy volního procesu a jednání
- Student se naučí vyjmenovat příznaky katatonního syndromu
- Student se naučí popsat diagnosticko-terapeutický postup u pacientů s katatonním syndromem

Obsah přednášky

- Vůle a volní jednání
- Poruchy vůle a volního jednání
- Katatonní syndrom

Vůle a volní jednání

Vůle

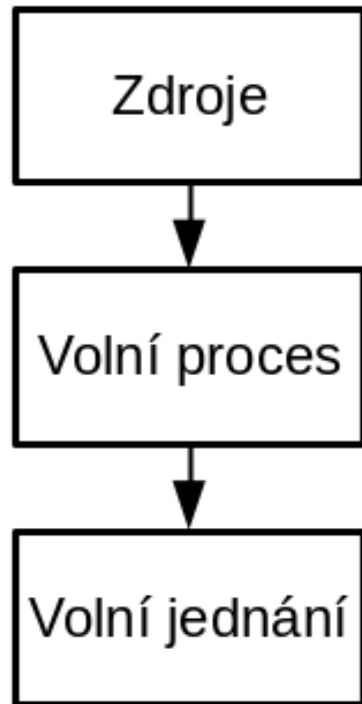
Schopnost **rozhodnout** se pro určitý cíl, **uvědomění** si tohoto cíle a **aktivace** prostředků k jeho dosažení.

Volní jednání

Uvědomovaná a úmyslná **činnost** směřující k dosažení cíle.

Proces volního jednání

Zdroje

- Pudy
- Instinkty
- Potřeby
- Zájmy
- Motivy

Vůle a volní proces

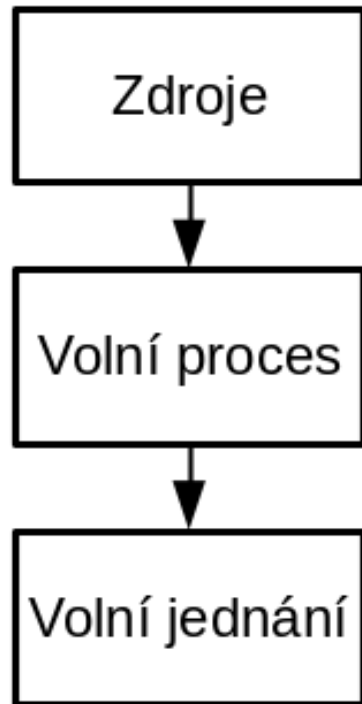
- Chtění
- Rozhodování

Volní jednání

- Samotná realizace volního aktu

Janík a Dušek, 1987

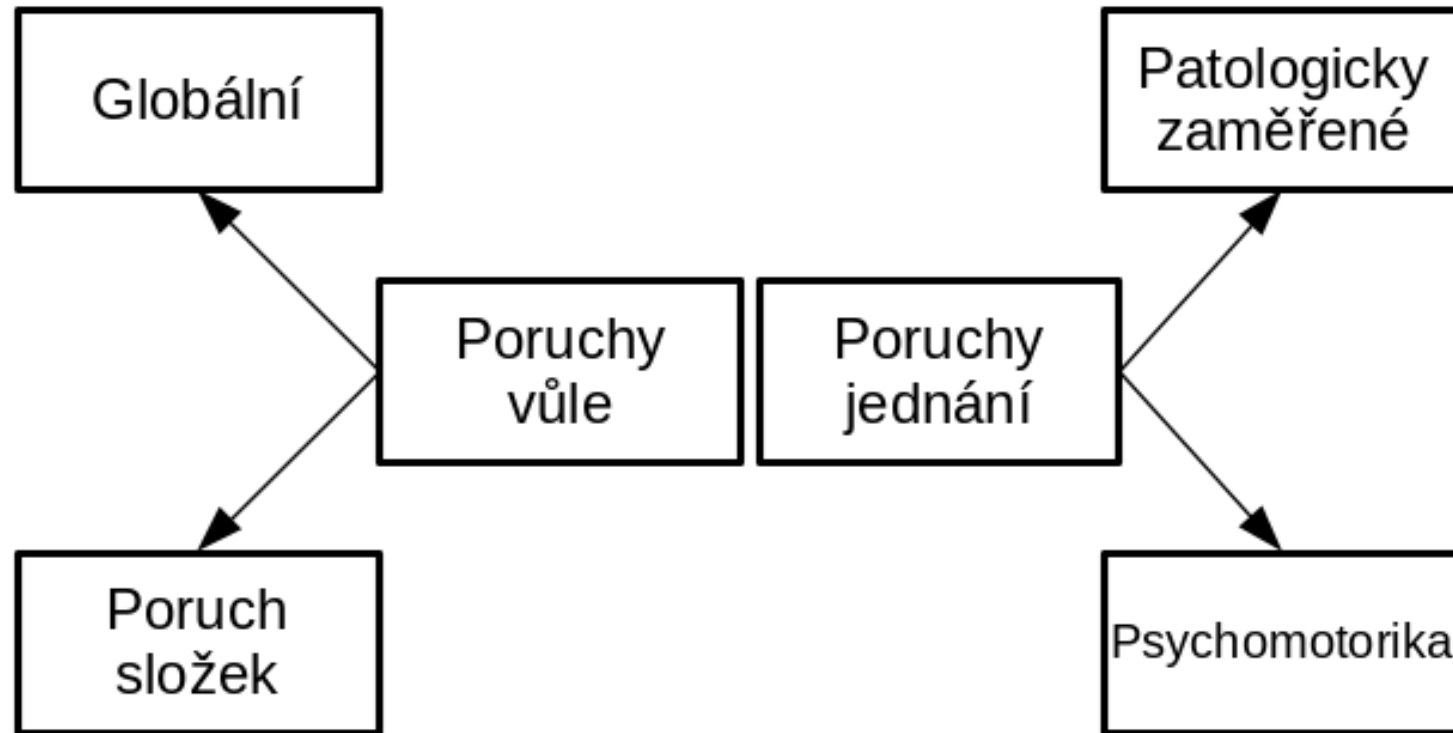
Proces volního jednání

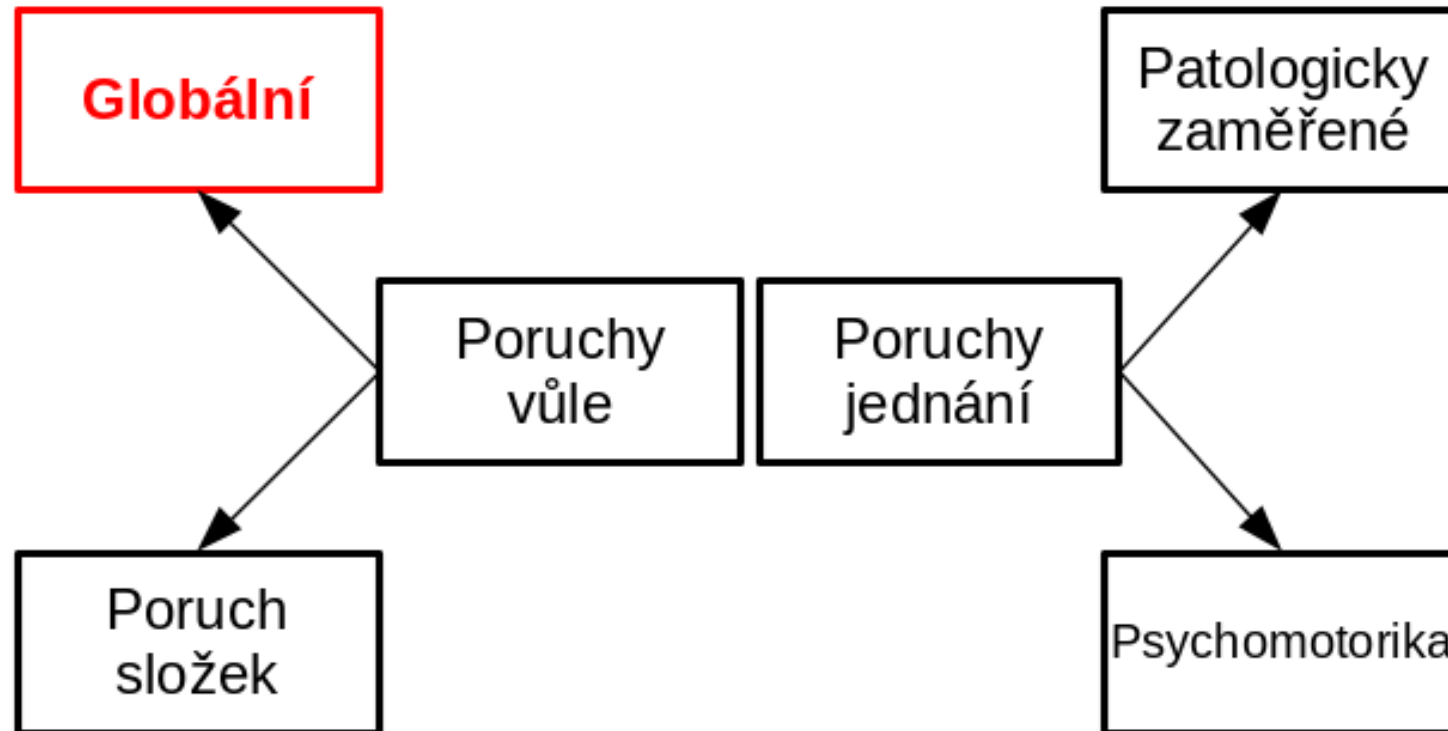
- Výsledek činnosti celé psychiky
- Poruchou jednání se může projevit patologie jakékoliv jiné psychické modality

Janík a Dušek, 1987

Poruchy vůle a volního jednání

Poruchy vůle a volního jednání

Globální poruchy vůle

- Snížení kapacity k volnému jednání
 - Hypobulie → Abulie → Apatie
- Zvýšení kapacity k volnému jednání
 - Hyperbulie

Globální poruchy vůle

- Snížení kapacity k volnému jednání
 - **Hypobulie** → **Abulie** → **Apatie**
- Zvýšení kapacity k volnému jednání
 - Hyperbulie
- Celkové oslabení volných procesů
- Pacienti je popisují různě
 - Nechuť do aktivit
 - Únava
- **Příklady výskytu**
 - Depresivní porucha
 - Schizofrenie (negativní příznaky)
 - Organické poruchy mozku

Globální poruchy vůle

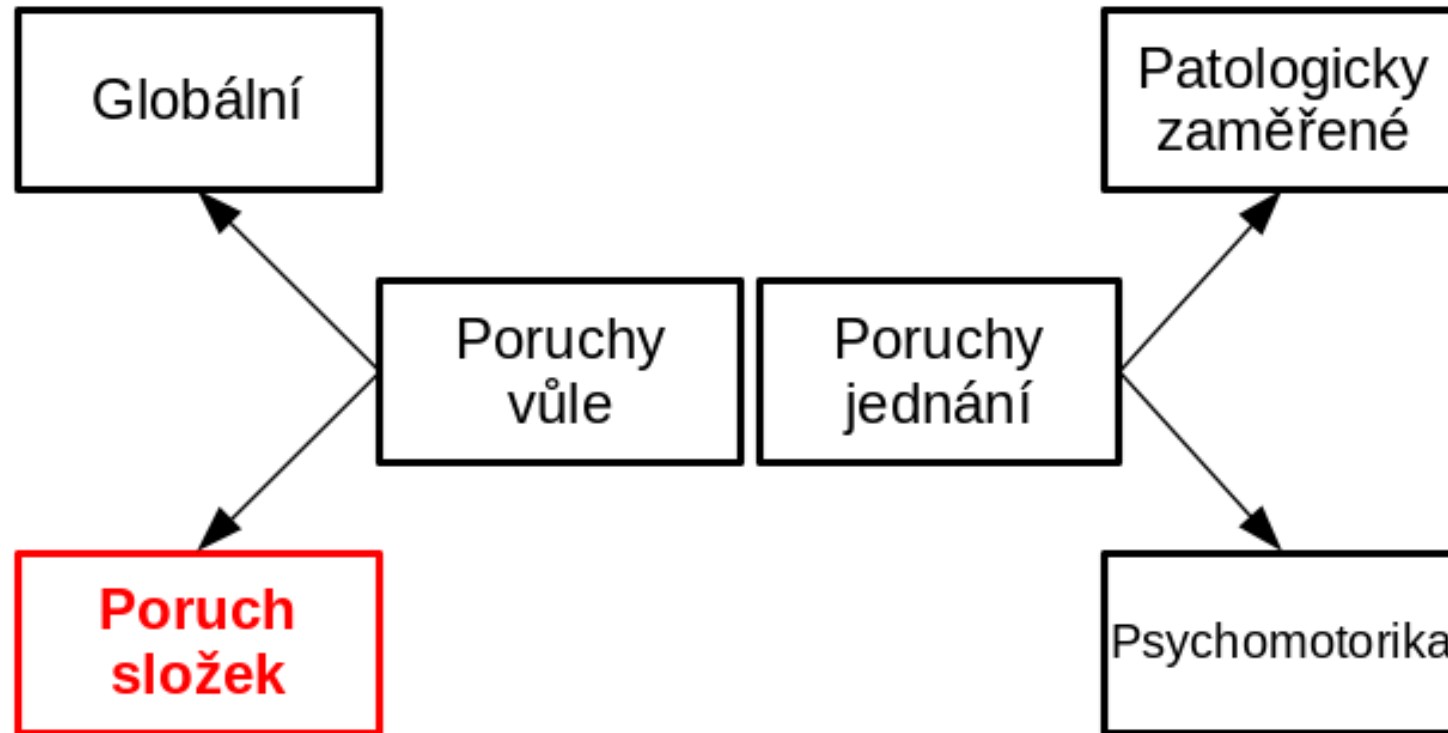
- Snížení kapacity k volnému jednání
 - Hypobulie → Abulie → Apatie
- Zvýšení kapacity k volnému jednání
 - **Hyperbulie**

- Zvýšená aktivita, iniciativa, spontaneita

□ Příklady výskytu

- Mánie (cíl volní aktivity se často mění)
- Porucha s bludy (cíl volní aktivity je urputně udržován)
- Paranoidní porucha osobnosti
- Součást fyziologické osobností struktury (vrcholoví sportovci, horolezci apod.)

Poruchy vůle a volního jednání

Poruchy složek volního procesu

- Účelové jednání
 - Demonstrativní jednání
 - Ambivalence
 - Zkratkovité jednání
 - Impulsivní jednání
- PLACEHOLDER

Poruchy složek volního procesu

Účelové jednání

Demonstrativní jednání

Ambivalence

Zkratkovité jednání

Impulsivní jednání

Motiv a cíl chování je neuvědomělý

Diferenciální diagnostika

Simulace

Disociace, konverzní stavy, somatizace

Příklady

"Útěk do nemoci"

Puerilismus (behaviorální regrese)

Faxensyndrom

Výskyt

Faktitivní porucha (Münchhausenův syndrom)

Organické poruchy

Lidé s akcentovanými osobnostními rysy a Poruchy osobnosti

Poruchy složek volního procesu

- Účelové jednání
- Demonstrativní jednání**
- Ambivalence
- Zkratkovité jednání
- Impulsivní jednání
- K dosažení cíle se volí nepřiměřená náhradní aktivita
- Příklady**
 - Některé případy suicidálních proklamace a pokusů
- Výskyt**
 - Akutní reakce na stres
 - Poruchy přizpůsobení
 - Lidé s akcentovanými osobnostními rysy a Poruchy osobnosti

Poruchy složek volního procesu

- Účelové jednání
- Demonstrativní jednání
- Ambivalence**
- Zkratkovité jednání
- Impulsivní jednání
- Přítomny jsou dva protichůdné impulsy
- Jedinec se nedokáže rozhodnout mezi dvěma způsoby jednání
- Ambitendence**: vnější projev ambivalence v chování
- Výskyt**
 - Poruchy přizpůsobení
 - Depresivní porucha

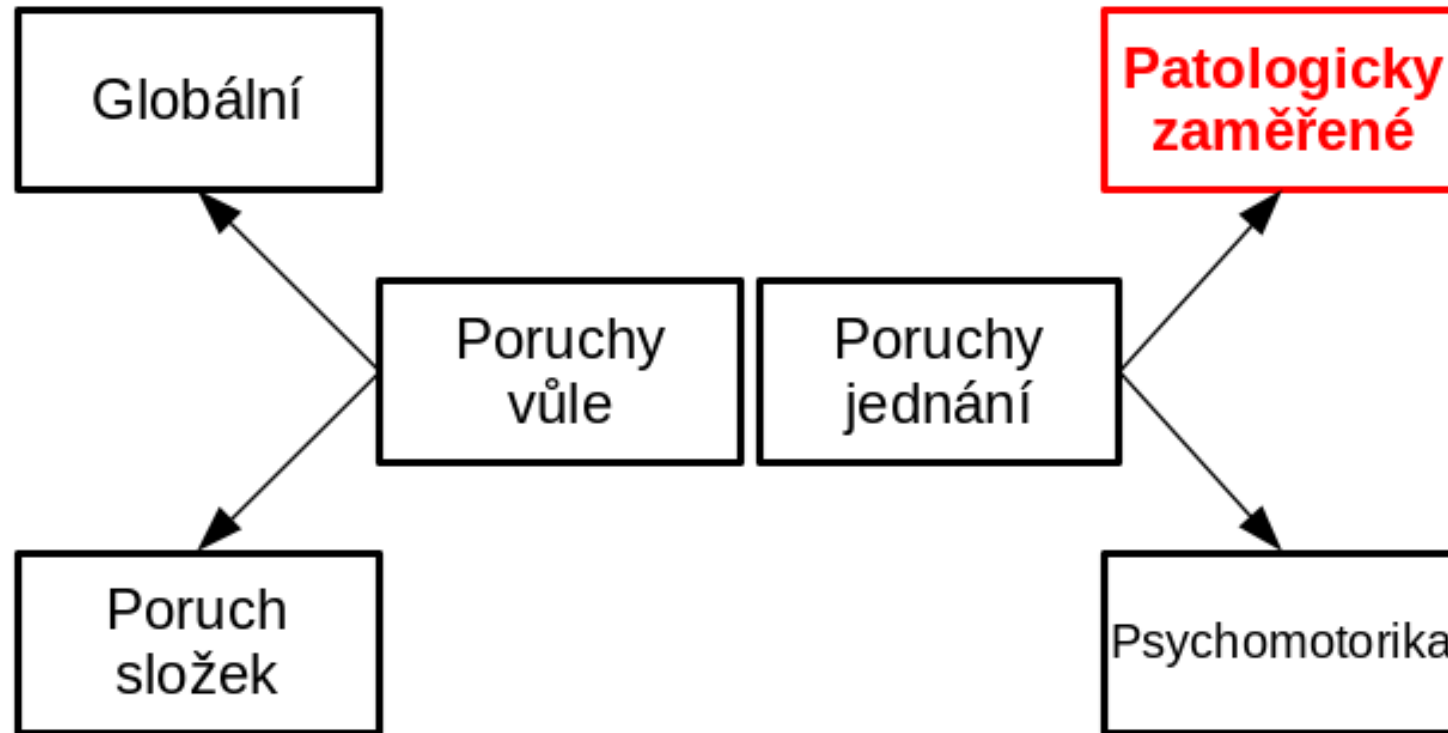
Poruchy složek volního procesu

- Účelové jednání
- Demonstrativní jednání
- Ambivalence
- Zkratkovité jednání**
- Impulsivní jednání
- Chybí kritické posouzení motivů, obvykle je volen první způsob chování k dosažení cíle
- Cíl bývá emočně silný
- Může být důsledkem zvýšené impulzivity
- Příklady výskytu:**
 - Akutní reakce na stres
 - Poruchy přizpůsobení
 - Akutní intoxikace
 - Poruchy osobnosti
 - Mentální retardace
 - Bez psychiatrické poruchy (např. v dospívání)

Poruchy složek volního procesu

- Účelové jednání
 - Demonstrativní jednání
 - Ambivalence
 - Zkratkovité jednání
 - Impulsivní jednání**
- Přítomno je silné puzení
 - Chování je bez zvažování jeho vhodnosti a následků
 - Výskyt**
 - Impulsivní poruchy (kdysi monomanie nebo "frenoleptické stavy")
 - Užívání návykových látek (např. dipsomanie)
 - Poruchy příjmu potravy (zejm. mentální bulimie)
 - Akcentovaná osobnost a poruchy osobnosti
 - Mánie
 - Impulzivní sebepoškozování v různých kontextech
 - Sexuální deviace
 - Mentální retardace

Poruchy vůle a volního jednání

Patologicky zaměřené jednání

- Kompulze
- Patické návyky
- Tiky
- Sebestimulace

Patologicky zaměřené jednání

- Kompulze**

- Patické návyky

- Tiky

- Sebestimulace

- Vůlí obtížně ovlivnitelné nutkavé jednání

- Bývá spojené s obsedantními myšlenkami

- Při neprovedení narůstá vnitřní tenze až do provedení kompulze

- Příklady:**

- Kontrolování, počítání, umývání, opakování

- Shromažďování

- Zajišťující jednání a vyhýbání

- Příklady výskytu**

- Obsedantně-kompulzivní porucha

- Obecně neurotické poruchy

Patologicky zaměřené jednání

Kompulze

Patické návyky

Tiky

Sebestimulace

Příklady výskytu

Syndrom závislosti na návykových látkách

Patologické hráčství

Gaming disorder (dle DSM-V a MKN-11)

Patologicky zaměřené jednání

- Kompulze
 - Patické návyky
 - Tiky**
 - Sebestimulace
- Náhlé, repetitivní, nerytmické pohyby nebo vokalizace
 - Po jistou dobu lze tiky volně regulovat
 - Typy:**
 - Motorické x Vokální
 - Jednoduché x Komplexní
 - Specifické typy**
 - Koprolálie
 - Palilálie
 - Příklad výskytu**
 - Tikové poruchy (vč. Touretova syndromu)

Patologicky zaměřené jednání

- Kompulze
 - Patické návyky
 - Tiky
 - Sebestimulace**
- Opakující se fyzické pohyby, zvuky, manipulace s předměty
 - "Stimming" = self-stimulation
 - Příklady výskytu**
 - Mentální retardace
 - Poruchy autistického spektra

Nutkavé stavy

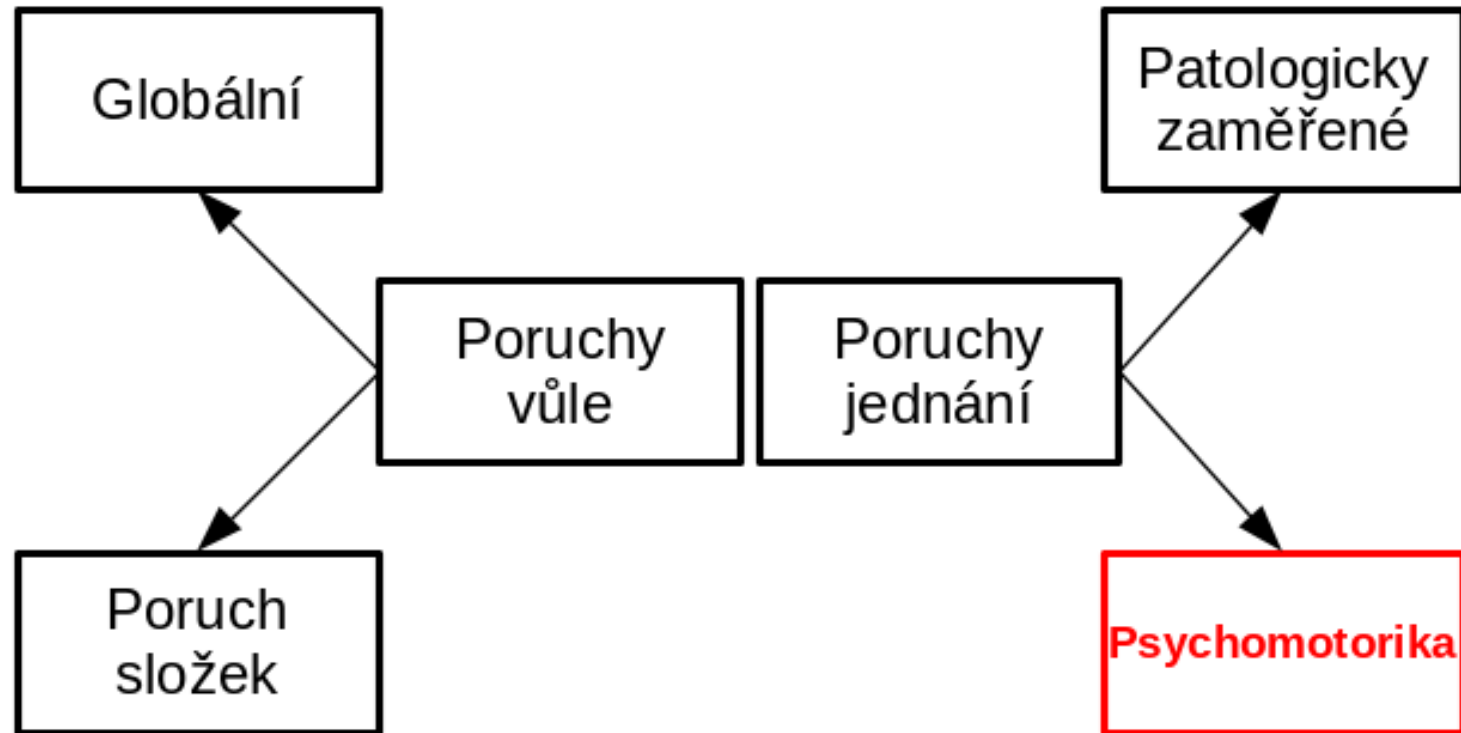
Myšlení

- Intruzivní myšlenky
- Obsese
- Ruminace

Jednání

- Impulzivní jednání
- Kompulze
- Patické návyky
- Tiky
- Sebestimulace

Poruchy vůle a volního jednání

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

- Snížení psychomotoriky**
 - Zpomalené PM tempo
 - Hypokinéza → Akinéza
 - Stupor
 - Pohybový záraz
- Psychomotorická hyperaktivita**
 - Zrychlené psychomotorické tempo
 - Psychomotorický neklid
 - Agitovanost
 - Raptus
 - Jaktace
 - Floccilegium

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze** → **Akineze**
- Stupor
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus
- Jaktace
- Floccilegium

Zpomalení až vymizení psychomotorických projevů

Projevem akineze je stupor

Příklady výskytu:

- Depresivní porucha
- Parkinsonismus

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor**
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus
- Jaktace
- Floccilegium

- Narušení psychomotoriky, kdy dochází k absenci spontánního pohybu, mutismu a obvykle restrikce příjmu stravy a tekutin

Tradiční podtypy

- Disociativní** (v rámci anxiety, psychotraumatu, intoxikace disociativními látkami)
- Afektivní** (u depresivní poruchy)
- Katatonní** (u katatonie)

Jiné příklady

- Při hypoaktivním deliriu
- Při intoxikaci
- Atd.

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor
- Pohybový záraz**

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus
- Jaktace
- Floccilegium

Přerušování pohybu

- Obvykle spojen se zárazem v myšlení

Příklady výskytu

- Katatonie
- Schizofrenie

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost**
- Raptus
- Jaktace
- Floccilegium

- Výrazně vystupňování psychomotorické aktivity
- Někdy doprovázen logoreou
- Může se projevovat i agresivním chováním
- Příklady výskytu:
 - Schizofrenie
 - Mánie
 - Depresivní porucha (tzv. Agitovaná deprese)
 - Intoxikace
 - Hyperaktivní delirium
 - Poruchy osobnosti

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus**
- Jaktace
- Floccilegium

- Jednorázová, krátkodobá forma neklidu spojená s hetero- i autoagresí
- Začíná jako impulz a z původní nezaměřenosti získá určitý směr
- Příklady výskytu:
 - Schizofrenie
 - Afektivní poruchy
 - Úzkostné poruchy
 - Katatonie

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus
- Jaktace**
- Floccilegium

Psychomotorický neklid se zmítáním celého těla, tremorem a "cvakáním" zubů.

Příklady výskytu

- Delirium tremens
- Hyperaktivní delirium

Poruchy psychomotoriky

Kvantitativní

Snížení psychomotoriky

- Zpomalené PM tempo
- Hypokineze → Akineze
- Stupor
- Pohybový záraz

Psychomotorická hyperaktivita

- Zrychlené psychomotorické tempo
- Psychomotorický neklid
- Agitovanost
- Raptus
- Jaktace
- Floccilegium**

"Sbírání vloček"

- Automatické pohyby horních končetin
jakoby prsty sahaly po různých (i
neexistujících) předmětech

Příklady výskytu

- Delirium tremens
- Hyperaktivní delirium

Poruchy psychomotoriky

Výskyt

- Katatonie

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

- Pacient nepokračuje v jednání ...
 - Pasivní negativismus:** ... a je pasivní k výzvě, nereaguje na ně, ale ani se nebrání.
 - Aktivní negativismus:** ... a vykonává aktivní odpor, brání se výzvě

Kvalitativní

- Negativismus**
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

- Nadměrná pasivita vůči vnuceným nastavením těla a setrváním v těchto polohách (tzv. **nástavy**)
- Zvláštní případ: **příznak psychické podušky**

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie**
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

- Při pasivním pohybu končetinami cítíme plastický odpor.
- Zvýšený tonus agonistických a antagonistických svalů.

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea**
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

Neschopnost relaxovat svaly během vyšetření a pasivních pohybů

Typy:

Mitgehen: Pacient mimovolně napomáhá a pokračuje v pohybu

Gegenhalten: Pacient se mimovolně brání pasivním pohybům

Kvalitativní

Negativismus

Katalepsie

Flexibilitas cerea

Paratonie

Stereotypie

Manýrování

Echomatismy

Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

- Bezúčelné opakování motorických pohybů stereotypním způsobem
- Grimasování:** opakování stejné grimasy
- Verbigerace:** stereotypie v řeči, opakování fráze či slova

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie**
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

- Pacient přidává k běžnému jednání nepřiměřené prvky, které pohyb jakoby karikují
- Pohyby získávají nepřiměřený, strojený, ritualizovaný charakter

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování**
- Echomatismy
- Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

Automatické, mimovolní opakování aktivit jiné osoby

Typy:

Echopraxie: Pohyb

Echomimie: Mimika

Echolálie: Slova a věty

Kvalitativní

Negativismus

Katalepsie

Flexibilitas cerea

Paratonie

Stereotypie

Manýrování

Echomatismy

Povelový automatismus

Poruchy psychomotoriky

Okamžité, automatické a mimovolní vykonávání povelů a příkazů i nesmyslných.

Kvalitativní

- Negativismus
- Katalepsie
- Flexibilitas cerea
- Paratonie
- Stereotypie
- Manýrování
- Echomatismy
- Povelový automatismus**

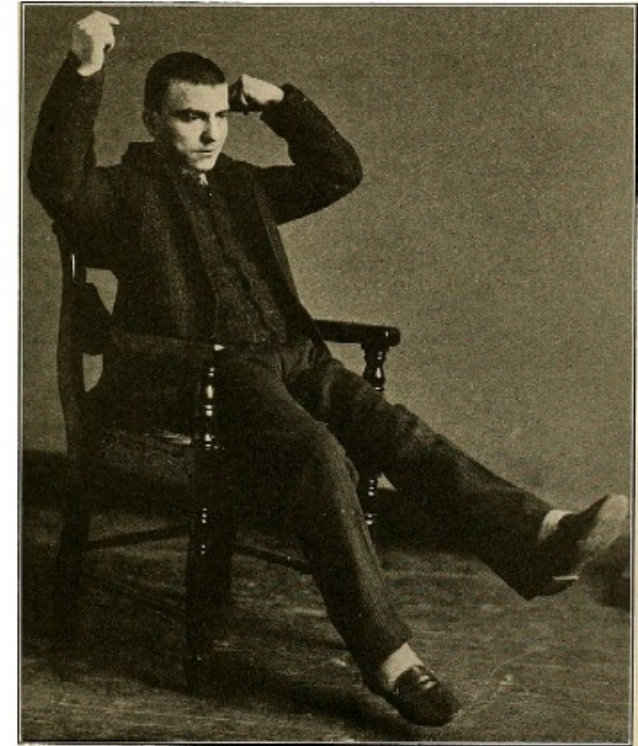
Katatonie

Chase a Howland, 1915

Berkley, 1900

Jelliffe, White, 1900

Katatonie: Definice

- Závažný, etiologicky nespecifický syndrom zahrnující narušení vůle a volního jednání, zejména psychomotoriky.
- Společně s deliriem nejzávažnější syndrom vyskytující se u řady psychiatrických poruch.
- Může se vyskytovat ale i u onemocnění somatických.

Katatonie: Příznaky

Neproduktivní forma

- Snížení psychomotoriky**
 - Hypokinéza → Akinéza → Stupor
- Kvalitativní poruchy psychomotoriky**
 - Katalepsie
 - Nástavy
 - Rigidita / Flexibilitas cerea
 - Paratonie
- Paramimie
- Pasivní negativismus
- Mutismus

Produktivní forma

- Psychomotorická hyperaktivita**
 - Neklid → Agitovanost → Raptus
 - Útočné jednání
- Kvalitativní poruchy psychomotoriky**
 - Aktivní negativismus
 - Povelový automatismus
 - Stereotypie
 - Manýrování
 - Echomatismy

Katatonie: Příznaky

Další příznaky

- Vegetativní instabilita**
 - Diaforéza
 - Slinění
 - Změny krevního tlaku
- Inkontinence
- Restrikce stravy a tekutin

Maligní "Stauderova" katatonie

Definice

- Závažný, život ohrožující stav
- Diferenciálně-diagnosticky obtížné odlišit od neuroleptického maligního syndromu (Otázka je, zda se nejedná o stejný fenomén).
- Vystupňování svalové rigidity a vegetativních symptomů

Příznaky

- Hypertermie (> 38 st. C)
- Svalová rigidita, tremor
- Kvalitativní porucha vědomí
- Diaforéza nebo sialorhea, inkontinence
- Tachypnoe nebo hypoxie
- Tachykardie, Hypotenze nebo hypertenze
- Laboratorní (jsou nespecifické):
 - Elevace CK
 - Myoglobinurie
 - Leukocytóza
 - Metabolická acidóza

Katatonie: Četnost

- Katatonie často bývá nedignostikovaná.
- Katatonní syndrom může být někdy pouze částečně vyjádřen.
- Odhadovaná četnost: 10 % hospitalizovaných psychiatrických pacientů
- Odhadovaná četnost katatonie z jiných než psychiatrických příčin: 21 – 46 %

Katatonie: Výskyt

Primárně psychiatrické poruchy

- Afektivní poruchy
- Schizofrenie a příbuzné poruchy
- Autismus

Organicky podmíněné a jiné poruchy

- Neurologická onemocnění**
 - Např. Limbická encefalitida, sclerosis multiples
- Metabolická onemocnění**
 - Např. Ledvinné a jaterní selhání, ketoacidóza apod.
- Endokrinní onemocnění**
 - Např. Hyperthyreóza, hyperparathyreóza, Addisonova choroba, Cushingův syndrom
- Autoimunitní onemocnění**
 - Lupus erythematosus
- Infekční onemocnění**
- Akutní intoxikace**

Katatonie: Příčiny

Psychologické paradigma

- Důsledek vystupňované úzkosti →
Pacient “ztuhne” hrůzou

Biologické paradigma

- Porucha psychomotoriky podobná Parkinsonskému syndromu
- Dysregulace mezi GABA-ergní a dopaminergní transmisí
- Možné dotčené mozkové struktury:
 - Bazální ganglia
 - Motorický kortex
 - Orbitofrontální, prefrontální a parietální kortex

Katatonie: Rizika a prognóza

Rizika

- Závažný psychiatrický syndrom
- Ohrožení vyplývající z dlouhé imobility nebo z neadekvátního, někdy i útočného chování
- Rizika vyplývající z restrikce příjmu stravy a tekutin
- Vyšší riziko rozvoje neuroleptického maligního syndromu → nebezpečná jsou zejména antipsychotika se silným D2 antagonismem

Prognóza

- Zvyšuje riziko předčasné smrti včetně suicidia až 60-násobně.
- Bývá nedostatečně diagnostikovaná a tudíž neadekvátně léčená
- Včasná diagnostika + včasná adekvátní léčba = dobrá prognóza

Katatonie: Diferenciální diagnostika

Produktivní katatonie

Psychiatrické poruchy

- Neklid a agitovanost v rámci jiných duševních poruch
- Nezvládnutý afekt a afektivní raptus v rámci jiných duševních poruch
- Hyperaktivní delirium
- Dezorganizace chování v rámci psychóz

Intoxikace psychoaktivními látkami

Neurologické poruchy

- Epileptické paroxysmy
- Extrapiramidové příznaky z různých příčin

Neuropsychiatrické poruchy

- Mimovolní pohyby a tiky

Katatonie: Diferenciální diagnostika

Neproductivní

Poruchy vědomí

- Kvantitativní poruchy vědomí
- Hypoaktivní delirium

Závažné stavy

- Locked-in syndrom
- Vegetativní stav
- Akinetický mutismus (postižení frontálních laloků)

Příznaky neurologických poruch

- Kataplexie u narkolepsie
- Epileptické paroxysmy
- Parkinsonský syndrom
- Parézy

Příznaky neuropsychiatrických poruch

- Funkční neurologické poruchy (disociativní a konverzní stavy)

Příznaky psychiatrických poruch

- Negativismus z jiných příčin
- Odmítání stravy a tekutin z jiných příčin
- Selektivní mutismus
- Aphrasia voluntaria

Katatonie: Diferenciální diagnostika

Závažné podobné / překrývající se syndromy

- Serotoninový syndrom
- Maligní hypertermie
- Maligní neuroleptický syndrom
- Deliriozní "Bellova" mánie

Katatonie: Diferenciální diagnostika

Závažné podobné / překrývající se syndromy

- Serotoninový syndrom
- Maligní hypertermie
- Maligní neuroleptický syndrom
- Deliriozní "Bellova" mánie**

Příznaky

- Mánie s psychotickými příznaky
- Hyperaktivní delirium
- Katatonní příznaky vč. vegetativní instability
- Může vést k úmrtí!

Patofyziologie

- Hypedopaminergní stav

Výskyt

- Intoxikace stimulancií / Odvykací stavy
- Vysazení psychofarmak
- Primárně psychiatrické poruchy

Terapie

- Podobná jako u závažných katatoní nebo NMS

Katatonie: Vyšetření

Základní principy

VYLOUČIT PŘÍTOMNOST **JINÉ PORUCHY**,
KTERÁ MŮŽE BEZPROSTŘEDNĚ OHROZIT
PACIENTA.

VYLOUČIT PŘÍTOMNOST **ZÁVAŽNÉ
PŘÍČINY** KATATONIE, KTERÁ
MŮŽE BEZPROSTŘEDNĚ OHROZIT
PACIENTA.

ZJISTIT NEJPRÁVDĚPODOBNĚJŠÍ **JINOU
PŘÍČINU** KATATONIE.

Katatonie: Vyšetření

Vyšetření pacienta

Anamnestické údaje

- Má pacient anamnézu duševní poruchy?
- Má pacient anamnézu jiných onemocnění?
- Informace od třetích osob o rozvoji narušení psychomotoriky

Vyšetření pacienta

- Vitální funkce
- Posoudit charakter narušení psychomotoriky – nevyskytují se i jiné příznaky?
- Základní fyzikální vyšetření
- Neurologické vyšetření

Paraklinická vyšetření

Akutní setting

- EKG
- Krevní odběry (biochemický screening, krevní obraz, alkohol)
- Vyšetření moči včetně toxikologie
- Zobrazovací vyšetření mozku (CT)

Další obvykle neakutně

- Serologie a vyšetření autoprotilátek
- EEG
- MR mozku
- Funkční vyšetření mozku (SPECT, PET-MR)
- Lumbální punkce

Terapie

Léčba katatonie

GABA modulace

- Benzodiazepiny (clonazepam, lorazepam)
- Z-látky

Elektrokonvulzivní terapie

- Preference rychlého nástupu účinku
(bitemporální umístění elektrod, brief-pulse,
iniciální dávka metodou half-age)
- Metoda volby u maligní katatonie
- Rychlý nástup účinku (někdy po 2 – 3
zákrocích)

Léčba psychiatrických poruch

- Již v průběhu léčby katatonního syndromu je vhodné plánovat nebo i zahájit léčbu primární příčiny dle standardních postupů.
- Nutno zachovat bezpečnost s uvědoměním např. rizika rozvoje neuroleptického maligního syndromu.

Take home message

- Vůle a volní jednání je výsledkem činnosti celé psychiky a jejich poruchy mohou mít vazbu na poruchy jakékoliv psychické modality a tudíž se vyskytovat u řady psychiatrických poruch.
- Katatonie je závažný, potenciálně život ohrožující, etiologicky nespecifický syndrom zahrnující kvantitativní i kvalitativní poruchy psychomotoriky.
- Léčba katatonního syndromu jsou GABA-ergní látky a případně ECT za současné léčby příčiny.

MUNI
MED